

Панченко О.Г.,
адвокат, помічник-консультант,
Комітет з питань запобігання і протидії корупції
Верховної Ради України

УДК 342.2

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2019.3.4>

ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ ЗЛОЧИНУ ЯК СКЛАДОВА КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНОЇ СИСТЕМИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Розглядаючи феномен злочину як критеріальну закономірність теорії держави та права, насамперед слід встановити критеріальні закономірності правових категорій як узагальнені правові поняття, їхні характерологічні особливості у правовій структурі. Категоріальний апарат теорії держави та права являє собою фундаментальні поняття, утворюючи складно структурований поняттєвий апарат, який описує фундаментальні базові явища правової дійсності, такі як, наприклад, державна влада, форми держави, форми державного правління, політичний режим, державний апарат, політична система, функції держави, правовідносини, норми права, реалізація права, правові системи, форми права, правопорядок, законність, правосвідомість та ін. Однак саме категорії утворюють критеріальну закономірність у структурно-логічній системі теорії держави та права.

Зважаючи на предмет дослідження, а саме – феномен злочину, ми розрізнятимемо категорії науки та категорії законодавства. Так, наприклад, наукові категорії не мають нормативно-правового закріплення, тоді як законодавчі категорії завжди мають правове закріплення у нормативно-правових актах. Звісно, що коло наукових категорій значно ширше за категорії правові, тому що наукові пізнання не обмежуються рамками законодавства, і тому наука оперує як правовими, так і не правовими категоріями, однак законодавець оперує лише правовими категоріями.

Побудова категоріально-понятійного апарату правових категорій подано через логічно вивірену систему категорій, або категоріальну систему, що можна вважати одним із найбільш вагомих завдань теорії держави та права. Однак варто наголосити, що відсутність такої категоріальної системи вказуватиме на брак аргументів на розкриття внутрішнього зв'язку між правовими та неправовими категоріями, які використовуються в теоретичному дослідженні та що природа кожної з таких правових категорій визначена поверхово. Така відсутність логічного наукового обґрунтування правових категорій фактично нівелює будь-які наукові трактування правових понять. Ми можемо пояснити це лише тим, що тільки систематизація, тобто приведення до логічно побудованої та науково аргументованої системи, дозволить встановити увесь логічний ланцюг системи правових категорій. Наукове обґрунтування відбуватиметься лише в тому випадку, коли аргумен-

товані знання розгортатимуться у поняттєвій формі та через систему абстрактних категорій складатимуть уявлення про сутність досліджуваного правового явища.

Ми маємо на меті розглянути критеріальні закономірності злочину у теорії держави та права, які використовуються теоретико-правовими науками та, зокрема, продемонструвати, що серед цих категорій помітне місце відводиться саме феномену злочину. Злочин як правова дефініція є базовою і для права, у фундамент якого покладено концептуальні положення теорії держави та права. Для галузевих правових наук теорія держави та права є методологічною наукою, тому що в царині цієї базової концепції вивчають і формулюють узагальнені фундаментальні поняття, такі як норма права, суб'єкт і об'єкт правовідносин, правопорушення, правовідносини, злочин, злочинні дії та діяння, покарання та інше. Ці поняття, напрацьовані теорією держави та права, поширюються на галузеві науки, в яких узагальнені теорією дефініції набувають специфічних характерологічних особливостей. Теорія держави та права теоретизує специфічні закони функціонування і розвитку держави та права, а галузеві та спеціальні правові науки досліджують певну галузь, напрям або сферу державно-правового життя суспільства.

Теорія держави та права у контексті галузевих і спеціальних правових наук слугує методологічним фундаментом, наукою узагальнювального значення. Концептуальні положення теорії систематизують висновки галузевого правового знання. Ця наука у своїх дослідженнях не має таких обмежень у просторі та часі, як це властиво галузевим правовим наукам. Відбувається взаємозбагачення теорії держави та права та інших правових наук. У системі правових наук теорія держави та права посідає фундаментально-базову позицію, формуючи систему знань про державу і право, яку використовують всі без винятку правові науки, напрацьовуючи методологічну основу, аналізує і систематизує досягнення інших правових наук. Саме в теорії держави та права створюється категоріально-понятійна система для конкретної галузевої правової науки.

Досліджуючи категоріально-понятійну систему теорії держави та права, і зокрема правові категорії, слід зосередити дослідницьку увагу на з'ясуванні логіко-предметних понять цього концептуального вчення. Таку логіку нашого дослідження феномену злочину можна пояснити тим, що аналіз предмета

теорії держави та права не лише сприятиме кількісному розширенню та якісному перетворенню об'єкта дослідження феномену злочину, а й сприятиме всебічному і поглибленому вивченню і науковому обґрунтуванню тих філософсько-правових явищ, які входять до сфери зацікавленості теорії держави та права.

Базуючись на визначеннях науковців-правників [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 12; 13], можемо резюмувати, щодо предмета теорії права та держави входять правові та державні явища, закономірності їхнього походження, розвитку і становлення й об'єктивні соціально-правові закономірності, що встановлюють специфічні властивості, характерологічні риси, критерії держави та права, визначаючи їхні закономірності, взаємозв'язок і взаємодію, завдання і функції щодо інших правових і неправових явищ суспільного життя. Предмет теорії права та держави становлять правові критеріальні закономірності, правові та державні відносини, державні та правові явища, категорії та поняття, які дозволяють пізнати найголовніше, зміст, форми держави та права, удосконалюючи їхню службову роль у суспільстві, а також управлінські, регулятивні й охоронні функції держави, використовуючи право з метою реформування правових, соціальних, економічних засад суспільного життя і перетворюючи суспільно-політичні процеси, орієнтири та цінності. Це такі складні правові категорії, як, наприклад, правовідносини та реалізація права, правопорядок і законність, правові системи та форми права та інше. Найбільш вагомими за обсягом та фундаментальними за змістом категорії зі складним поняттєвим апаратом належать до концептуальних положень теорії держави та права як базової науки, яка є основою багатьох галузевих знань. Понятійно-категоріальний апарат теорії держави та права побудований у філософсько-логічному порядку, поєднаний причинно-наслідковим зв'язком, загальними принципами та закономірностями, утворюючи структурно-логічну конструкцію науково-теоретичних знань про державу і право [4, 14].

До предмета теорії держави та права входять не лише реально об'єктивовані державно-правові відносини, процеси, явища і категорії, а й абстраговані поняття, які покликані скласти певні уявлення про категоріальність теорії держави та права. Так, наприклад, предмет теорії держави та права охоплює ту частину суспільної свідомості, що пов'язана й опосередковується власне правом. Право, держава, державний апарат, державна влада, чинне законодавство національне та об'єднаних держав, правові відносини є та вибудовуються за певними уявленнями людей, що безпосередньо пов'язане зі свідомістю, психологією, моральними настановами індивідуума. Водночас теорію держави та права цікавить не лише узагальнена правосвідомість суспільства, а також і правосвідомість групи, індивідуальна, й особливо професійна правосвідомість державних діячів, представників влади, правників, правознавців та інше. Зіставлення предмета теорії держави та права з предметами інших

суспільно-правових наук дозволяє не лише дати філософсько-правову характеристику, а й продемонструвати динаміку розвитку та життєвого циклу. Перехід і перетворення предмета теорії держави та права свідчить про її безперервний пошук і трактування новітніх філософсько-правових явищ [14; 15; 16]. І в такому контексті можемо стверджувати, що тут постає проблема своєрідної суперечливості між стабільністю і чистотою положень теорії держави та права, концептуальності вихідних положень і теоретичних настанов, що являють собою усталену характерологічну конструкцію, яка сприяє дієвому функціонуванню комплексу філософсько-правових принципів і понять, що розширюють зміст теорії держави та права. З другого боку, подієва насиченість життя породжує новітні об'єкти пізнання теорії держави та права та спричиняє вимирання певних традиційних явищ, які втратили актуальність на етапі історичного розвитку, що не відповідали «духу часу» Г.Дж. Бермана [17]. Об'єктивована діяльність демонструє, що інтеграція, злиття, поглинання, об'єднання та координація різних форм суспільної свідомості у комплексному дослідженні теорії держави та права категоріально-правових об'єктів свідчить про прогрес концепцій теорії держави та права. Раціональне розширення предмета та об'єкта концептуальних положень теорії держави та права не нівелює, а навпаки, помітно розширює її понятійно-категоріальний апарат.

Такі ґрунтовні за філософським і правовим змістом дефініції, як «право» та «держава» не можна досягнути лише у межах концептуальних закономірностей предмета теорії права і держави, а тільки досліджуючи та аналізуючи на перехресті з предметами інших наук, і також на стику з об'єктивованими предметами дослідження інших сфер права, завдяки чому і вдається виявити реально об'єктивну сутність, функціональність, змістове наповнення таких фундаментальних понять, як «право» і «держава», «злочин», «покарання» та інше.

Звідси витікає, що до специфічної проблематики теорії держави та права входять такі питання, дослідження яких неможливо без визначення цих базових правових категорій: правопорядок, тобто правомірність поведінки; правопорушення як поняттєвий апарат, його види та форми та склад порушення норм поведінки; правова відповідальність, а саме поняття, характерологічні ознаки, види та форми; законність і суспільний порядок; безпека державна і правова; безпека суспільна та індивідуальна та інші.

У концептуальній доктрині теорії держави та права відсутнє єдине трактування розуміння об'єкта злочину. Панівною думкою є те, що під об'єктом злочину розуміють сукупність суспільних відносин, яким заподіяна шкода в результаті вчинення суспільно небезпечної дії. Також у концептуальній доктрині теорії держави та права поширена думка, що об'єкт злочину трактується як суспільний об'єкт, якому через скоєння злочину заподіюється шкода або щодо якого створюється реальна загроза заподіяти шкоду, посягання на особу, її матеріальні

та нематеріальні цінності, які завдяки скоєнню злочину заподіюється шкода або створюється загроза заподіяти шкоду. Отже, базові правові категорії слугують фундаментальною основою, концептуальним вихідним положенням, тоді як категоріальність у філософському розумінні є узагальненим поняттям, відображаючи найбільш суттєві зв'язки та відносини об'єктивованої дійсності та пізнання сутності того чи того філософського або правового явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вступ до теорії правових систем: монографія / за заг. ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Юридична думка, 2006. 432 с.
2. Завальнюк В.В. Антропологічне осягнення правової реальності: юриспруденція на перетині епох : монографія. Одеса : Юридична література, 2012. 208 с.
3. Петришин О.В. Право як соціально-юридичне явище: до постановки проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 4 (51). Харків : Право, 2007. С. 3–18.
4. Зайчук О.В., Журавський В.С., Оніщенко Н.М., Тимошенко В.І., Бобровник С.В. Вступ до теорії правових систем : монографія / Ін-т держави та права ім. В.М.Корецького НАН України. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : Юридична думка, 2016. 431 с.
5. Оніщенко Н.М. Правова система і держава в Україні : монографія. Київ : КНЕУ, 2012.
6. Теорія держави та права / Білозьоров Є.В., Власенко В.П., Горова О.Б., Завальний А.М., Заяць Н.В. та ін. ; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
7. Гусарев С., Колодій А. Фундаменталізація теорії держави та права. *Право України*. 2009. № 4. С. 194–196.

Панченко О.Г. ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ ЗЛОЧИНУ ЯК СКЛАДОВА КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНОЇ СИСТЕМИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Розглянуто феномен злочину як критеріальну закономірність теорії держави та права. Встановлено критеріальні закономірності правових категорій як узагальнені правові поняття, їхні характерологічні особливості у правовій структурі. Проаналізовано категоріальний апарат теорії держави та права як фундаментальні поняття, що утворюють складно структурований поняттєвий апарат, який описує базові явища правової дійсності, такі як, наприклад, державна влада, форми держави, форми державного правління, політичний режим, державний апарат, політична система, функції держави, правовідносини, норми права, реалізація права, правові системи, форми права, правопорядок, законність, правосвідомість та інші. Доведено, що побудова категоріально-понятійного апарату правових категорій подано через логічно вивірену систему категорій, або категоріальну систему, що можна вважати одним із найбільш вагомих завдань теорії держави та права, і відсутність такої категоріальної системи вказуватиме на брак аргументів на розкриття внутрішнього зв'язку між правовими та неправовими категоріями, які використовуються в теоретичному дослідженні. Таким чином, відсутність логічного наукового обґрунтування правових категорій нівелює будь-які наукові трактування правових понять, і отже, доведено, що лише систематизація, тобто приведення до логічно побудованої та науково аргументованої системи, дозволило встановити увесь логічний ланцюг системи правових категорій. Метою дослідження є аналіз критеріальних закономірностей злочину у теорії держави та права, які використовуються теоретико-правовими науками та, зокрема, продемонструвати, що серед цих категорій помітне місце відводиться саме феномену злочину. Доведено, що злочин як правова дефініція є базовою і для права, у фундамент якого покладено концептуальні положення теорії держави та права.

Ключові слова: теорія держави та права, критеріальні закономірності теорії держави та права, категоріально-понятійна система, правові категорії, феномен злочину.

Panchenko O.G. THE LEGAL CATEGORY OF CRIME AS A COMPONENT OF THE CATEGORIAL-CONCEPTUAL SYSTEM OF STATE THEORY AND LAW

The phenomenon of evil has been viewed as a criterion of law of theory of power and rights. It is established criteria legal rule of legal categories as a rule of law, interpretations of characteristic features of legal structures. It is

8. Безклубий І.А., Гриценко І.С., Шевченко О.О. та ін. Історія українського права : навч. Посібник / за ред. І.А. Безклубого. Київ : Грамота, 2017. 334 с.

9. Тихомиров О.О., Мікуліна М.М., Іванов Ю.А. та ін. Теорія держави та права : навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. Безпеки / за заг. ред. Л.М. Стрельбицької. Київ : Кондор, 2016. 332 с.

10. Серебро М.В. Сучасна держава як цінність: загально-теоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук ; 12.00.01. Одеська юридична академія. Одеса, 2017. 200 с.

11. Філософія права: проблеми та підходи / Рабінович П.М., Добрянський С.П., Гудима Д.А. та ін. ; за заг. ред. П. М. Рабіновича. Львів : Льв. нац. ун-т ім. І. Франка, 2005. 332 с.

12. *Проблеми теорії та історії держави та права* : зб. ст. / за ред. Ю.С. Шемшученко, О.К. Марін, І.С. Гриценко. Львів. держ. ун-т внутр. справ, НАН України, Ін-т держави та права ім. В.М. Корецького, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Укр. асоц. порівнял. правознав. Київ, 2011. 163 с.

13. Жебровська К.А. Правові цінності у взаємодії правових систем : 12.00.01. Одеська юридична академія. Одеса, 2017. 222 с.

14. Правова система України : історія, стан та перспективи : у 5 т. Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2008. 728 с.

15. Окладна М.Г., Сало В.І., Якименко Х.С. Державно-правовий розвиток України в умовах імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. *Державне будівництво та місцеєе самоврядування*. Харків : Право, 2014. Вип. 28. С. 69–76.

16. Яковюк І.В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. Наук : 12.00.01, 12.00.11. Харків, 2014. 474 с.

17. Берман Г.Дж. Западная традиция права : эпоха формирования. 2-е изд. Київ : Основи, 1998. 624 с.

analyzed the category of the apprenticeship of power, pravov-dnosini, norms of law, the implementation of law, legal systems, the formation of law, law and order, the rule of law, the rule of law and law. Brought to you by the name of the source right and non-wrongful categories, I'm victorious in a theoretical complement. In this way, in the area of the logical framework of the law, in the case of a lawyer, in the form of a lawyer by way of progress is analysis of criteria of law, of the evil in the theory of powers and rights, I am justified in theoretical and legal sciences, science, demonstration, and the middle of these categories, in other words, I've left the table, it is the world, it is the object of the world, it is the object of the world. It was brought about, the scandals of the law of legal definition of basic and law, at the foundation of which lay the conceptual state of the theory of power and law. It is shown that the theory of state power and rights in the context of galusev i special legal sciences is serviced by a methodological foundation, science, character and conceptual theory of systematization of the laws of legal knowledge. It has been run through, but science in its own depths has not made such confusion in the vastness of its parts, as it is dominantly in the right-wing sciences. It is shown that the idea of mutual understanding of the theory of power and the rights of law. In the system of legal sciences, the theory of the state and the rights of a fundamentally basic position, the formation of a system of knowledge of the state and the right, all without the science of science, the methodological basis, the analogue of the systematic approach, and the same principles. Itself in the theory of power and the right to form a category-understanding system for specifically galusevogo legal science. Categorical-understanding system of the theory of powers and rights, and the rule of law categories, it was mediated up to respect for logistical subjects to understand the conceptual concept. This is the name of the author of this before the sphere of internships theories of power and rights.

The specific problems of the theory of state and law are revealed, namely, such questions, the research of which is impossible without the definition of the basic legal categories: the rule of law, that is, the lawfulness of behavior; the offense as a conceptual apparatus, its types and forms, and the structure of the violation of the rules of conduct; legal responsibility, concept, characterological features, types and forms; legality and public order; security is state and legal; social and individual safety and so on. It is concluded that the basic legal categories serve as the fundamental basis, conceptual ascendant, while categorical in the philosophical sense is a generalized concept that reflects the most significant connections and relations of objective reality and the knowledge of the essence of a philosophical or legal phenomenon.

Key words: theories of power and rights, criteria of law, theories of power, rights, category-understanding system, legal categories, the phenomenon of evil.